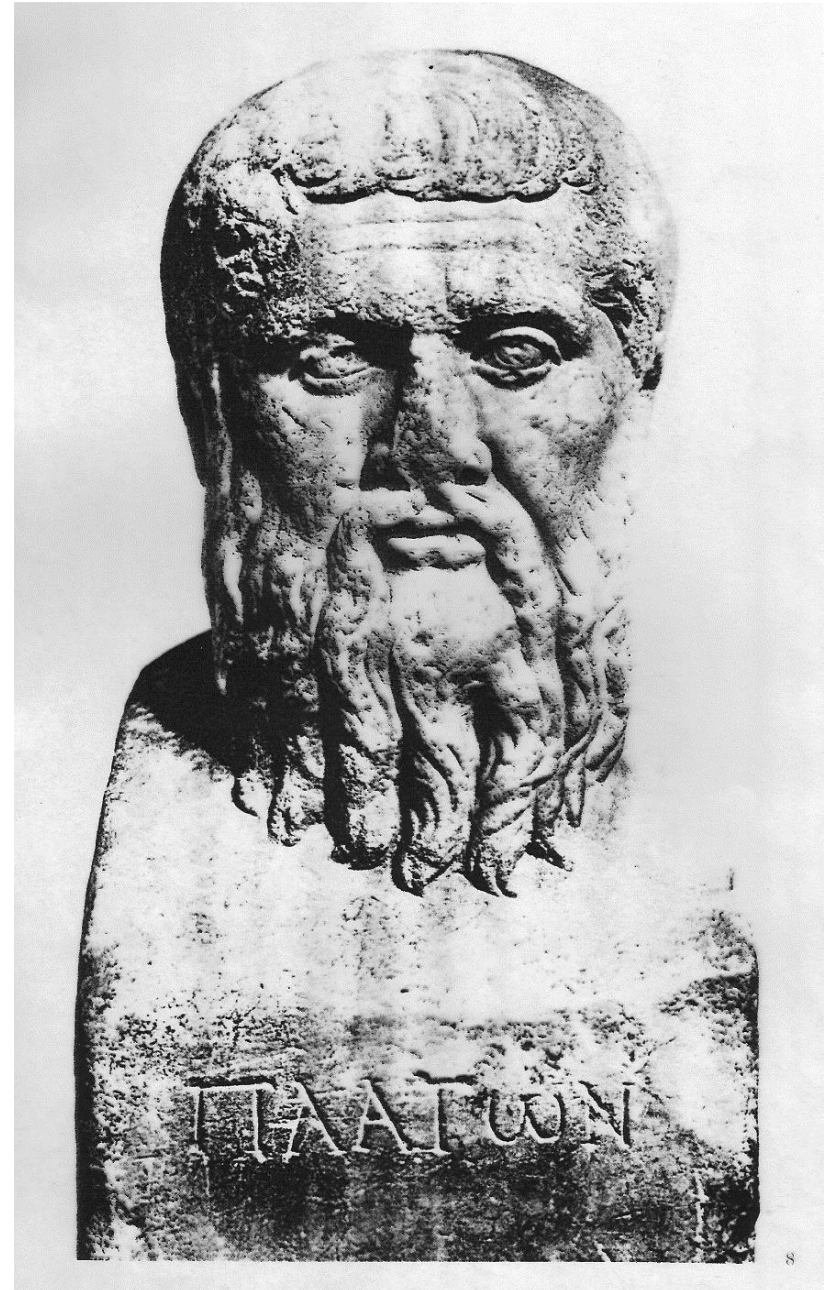

M. U.

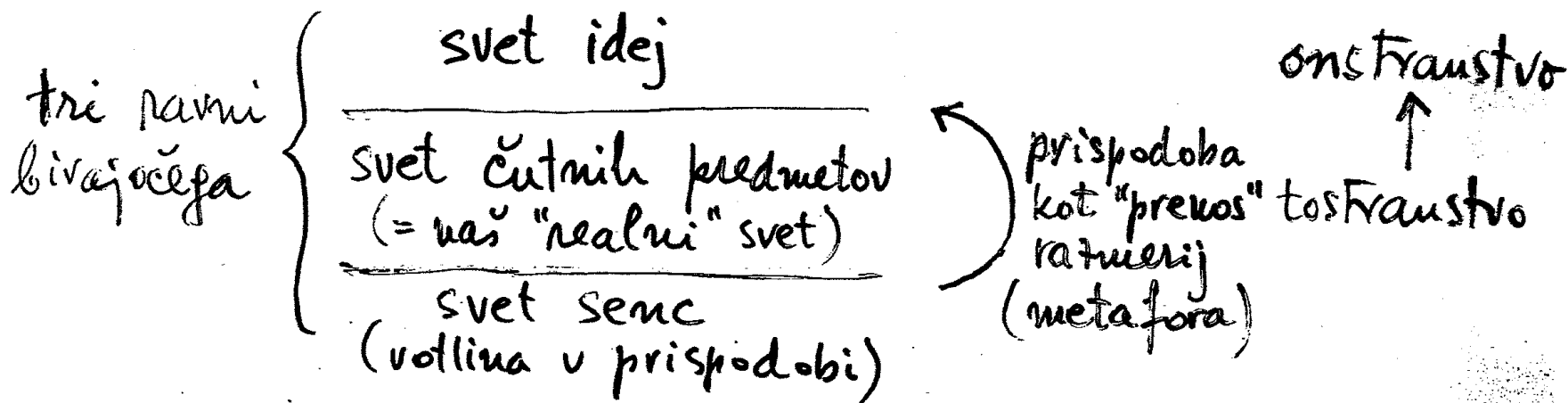
Uvod v branje Platona

(dve predavanji)

1. *lógos* in *mýthos*
– Platonovi filozofski »miti«
2. prispodoba o votlini
– imanenca in transcendenca
3. prispodoba o daljici
– problem »horizme«
4. *anámnēsis* – *alétheia*;
spoznavna vloga
»spominjanja«; tudi orfiki
5. vloga jezika v Platonovi
filozofiji (dialogi, prispodobе,
odnos do pesništva idr.)
6. Platon in platonizem
v zgodovini in dandanes.

PLATONOVA PRISPODOBA O VOTLINI

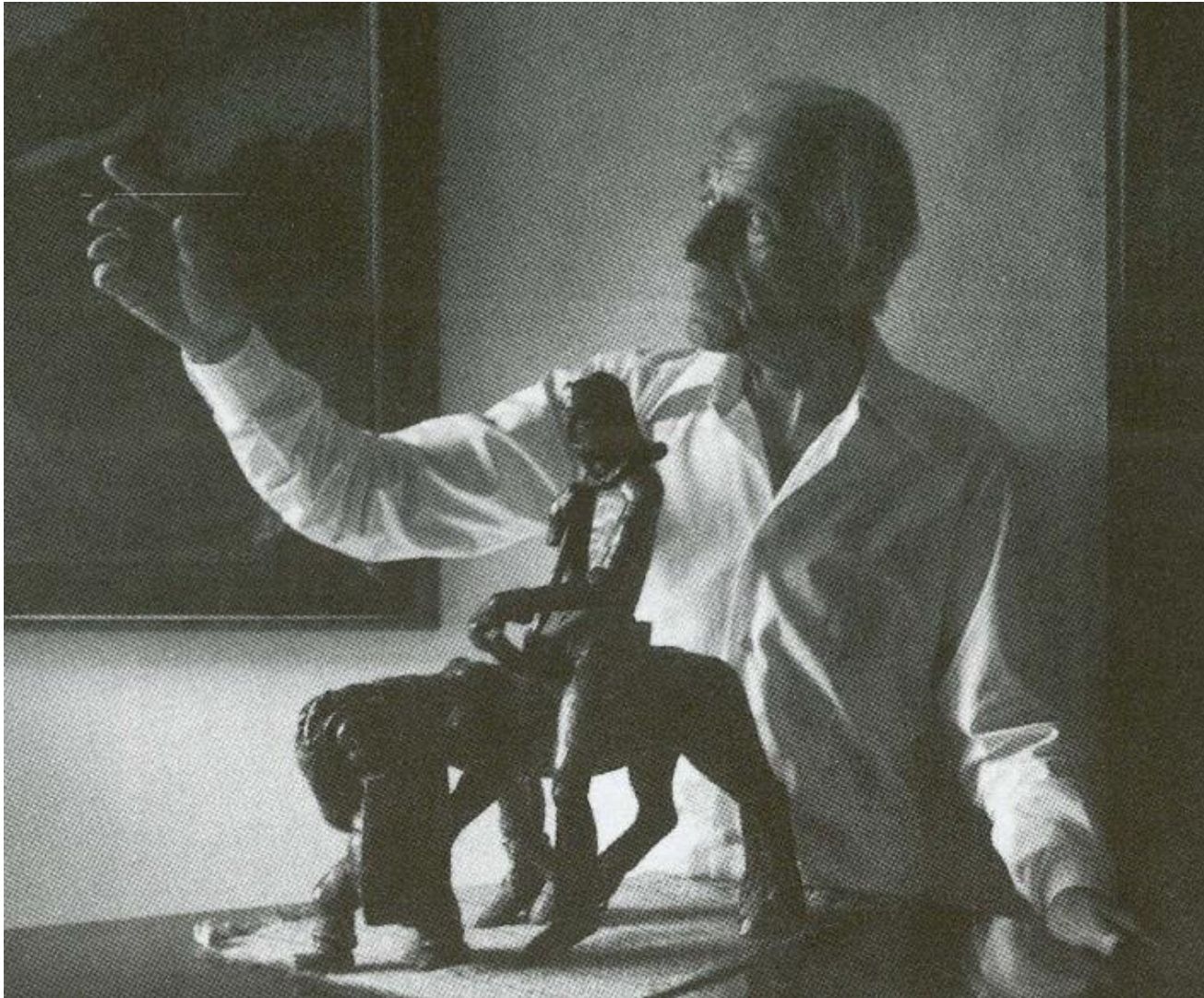
M. U., »Senca v drevesu, drevo v ideji«

interpretacija Platonove prispodobе o votlini – prvi odstavek,

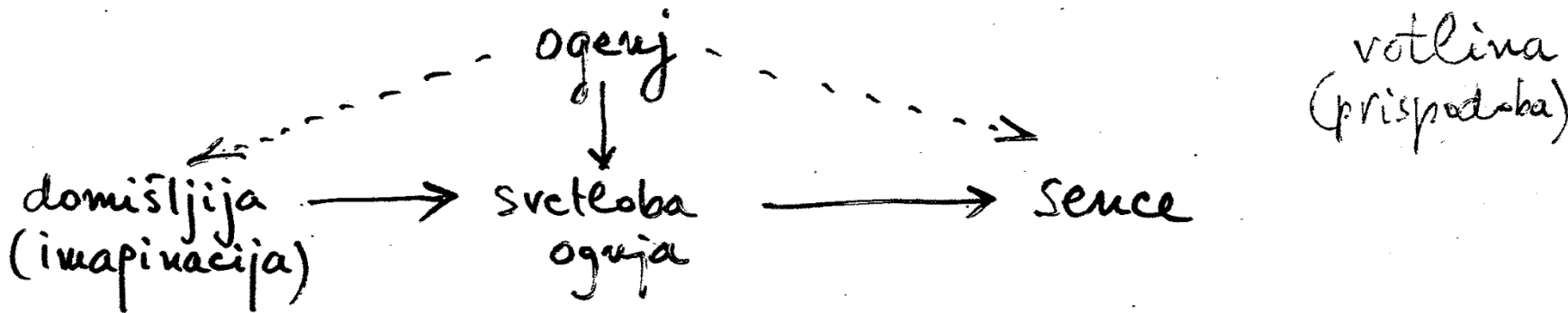
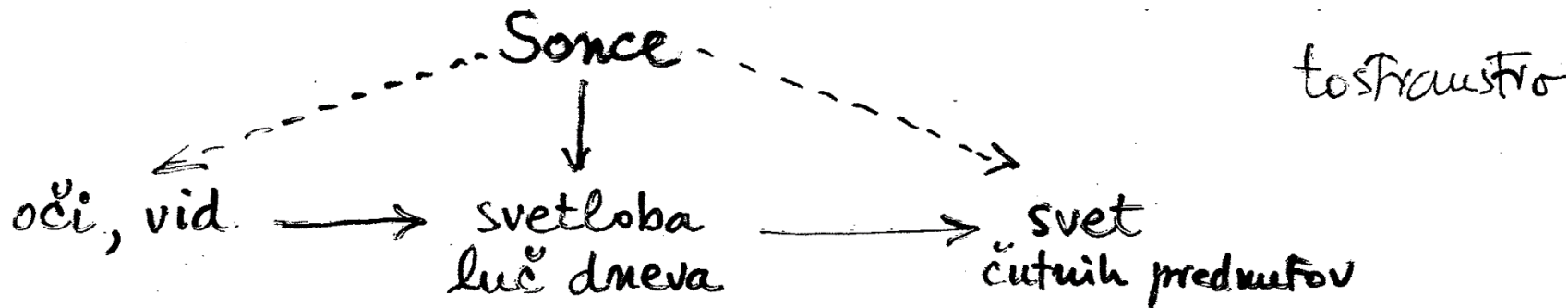
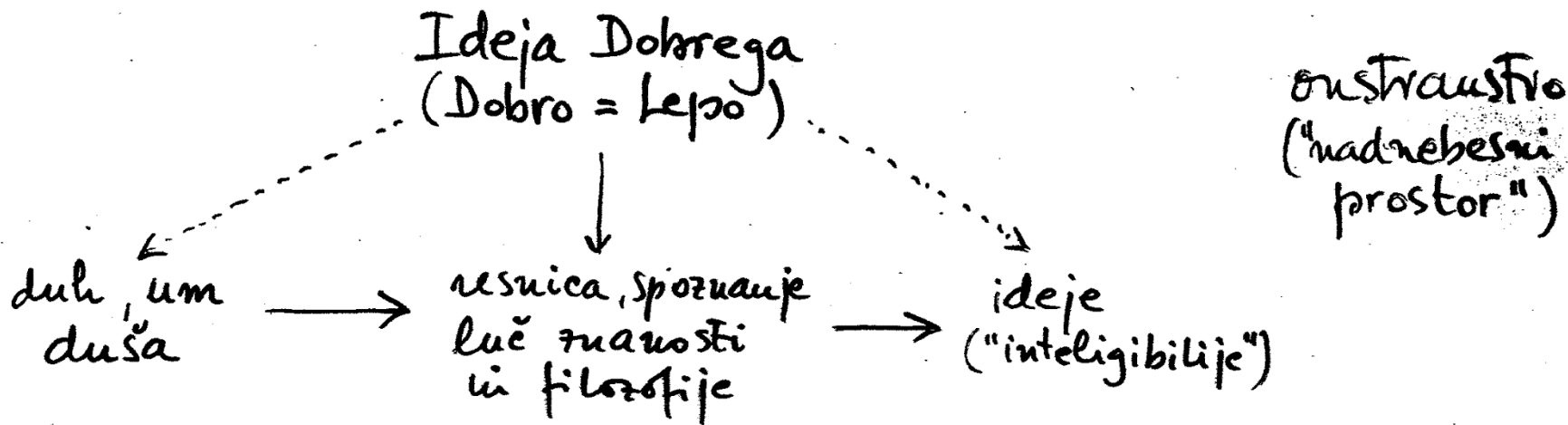
iz knjige *Sedmerke (Štirje časi, Poletje II, str. 29–45)*;

na spletni strani, v študijskem gradivu, je dostopen ves odlomek.

Sokrat v sedmi knjigi Platonove *Države* [514a isl.] predoči učencu Glavkonu filozofsko *prispodobo o votlini*, da bi ga v mislih napotil *onstran*, v transcenco, *tja*, v presežni in neminljivi *svet idej*; že nekoč prej pa je Sokrat v svoji žlahtni in neustavljivi ljubezni do modrosti, v »božanski blaznosti«, govoril nekemu drugemu mladeniču, Fajdrosu, o »poljani resnice« <*tò aletheías pedíon*>, kamor naj poletí duša kot »krilata kočija«, z umom kot »kočijažem« pri vajetih [*Fajdros*, 248b]; iz celote Platonovega dela lahko sklepamo, da gre v obeh primerih za isti *tam*, ki pa je – tako poskušam razumeti platonske prispodobе – obenem *tu*, v 'globini' (ali 'višini') imanence, v njeni lastni presežnosti. Prispodoba o votlini iz imanence priklicuje transcenco, »transcenco v imanenci«, in sicer s prenosom razmerja med sencami in čutnimi stvarmi na razmerje med čutnimi stvarmi in nadčutnimi idejami; ta »kontinuiran proporc« (kot so takšno analogijo imenovali klasiki) nas navaja k misli in spoznanju, da tisto tretjo, najvišjo raven bivanja, svet idej, ki ga ne moremo videti s telesnimi očmi, lahko *per analogiam* uzremo z očesom uma. Namen te slavne *metafore* je torej miselni prenos razmerij, ki nam pomaga, pravzaprav omogoča, da se od *tu* 'dvignemo' (ali 'spustimo') *tja*, v onstranski *topos* – čeprav je *tam* že vselej *tu*, kakor je *tu* že vselej *tam*.

Dr. Mirko Hribar (1902–1999), profesor zgodovine filozofije na FF v zgodnjih '70-ih letih; ta slika je iz leta 1991; pred njim je kip Don Kihota, delo Toneta Kralja

Platon : "prisposodba o črti / daščici"
 (Država VI, 509c isl.)

	Ravni spoznanja	Ravni bivajočega	
δόξα (dóksa) ali mnenja	εἰκασία (eikasía) ali predstavnost	čutne podobe	} čutni svet
	πίστις (<u>pístis</u>) ali verjetje	čutni predmeti	
ἐπιστήμη (epistéme) ali znanost	διάνοια (<u>diánoia</u>) ali vmesno spoznanje	matematični predmeti (»vmesna« bitja »nenapisanih ? naukov«)	} umljivi svet
	νόσις (nóesis) ali umevanje	ideje in ideja Dobrega	

horizonta ?

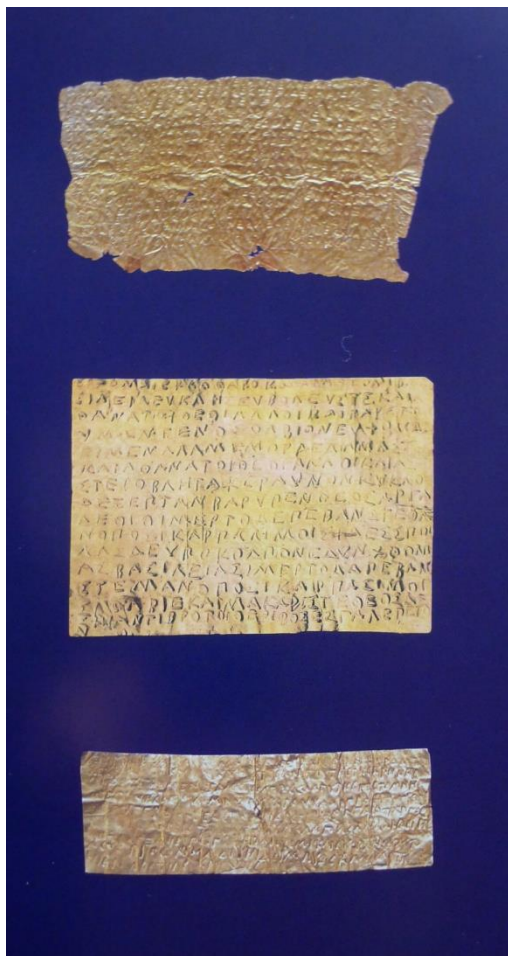
Kozmologija
 (Timaj)

povzeto po : Giovanni Reale,
 "Zgodovina antične filozofije"
 II. del, slov. prev. str. 141

Orfej, Evridika in Hermes (od desne proti levi),
relief v kamnu, rimska kopija grškega izvirnika iz 5. st. pr. n. š.,
Narodni muzej, Neapelj

Orfiki: *Léthe* (Pozaba) in *Mnemosýne* (Spomin):
»nova eshatologija« (Mircea Eliade) na zlati lističih z orfičnimi napisi
v grobovih iz 4. st. pr. n. š., najdenih na jugu Italije in v grški Tesaliji

Napis iz groba v Peteliji ob Tarentskem zalivu
(v gr. v heksametrih, tu ~ po prevodu A. Sovreta,
gl. *Predsokratiki*, str. 17-18, DK 1, B 17):

*V Hadovem domu, na levi, našel boš studenec,
ob njem stoji – zapomni si to – bela cipresa:
temu studentu se ogni, še blizu nikar mu ne hodi!
Našel boš drug izvir, ki mu iz jezera Mnemosýne [Spomina]
hladna voda priteka. Pred njim stojijo stražarji, reci jim:
“Otrok Zemlje [Gaje] sem in zvezdnega Neba [Urana],
vendar je rod moj nebeški, sicer pa to sami že veste.
Suha sem vsa [duša] in od žeje medlim: o dajte mi naglo
hladne vodé, ki priteka iz jezera Mnemosyné!”
Potem ti iz vrelca božanskega ponudijo piti,
odtlej večno boš vladala z družino drugih herojev.*

Platon: *anámnēsis* (spominjanje) in spoznanje resničnosti (idej) – odlomek iz dialoga *Menon*:

»Ker je torej duša nesmrtna in se je večkrat rodila ter videla, kar je tukaj in v Hadu in (sploh) vse stvari <*chrémata*>, ne ostaja nič, o čemer se ni poučila /ali: česar ni razumela/. Tako ni nič čudnega, če se je sposobna tudi o kreposti in drugih stvareh spomniti to, kar je že prej vedela. Ker je namreč vsa narava sorodna in se je duša poučila o vseh stvareh, ni nobene ovire, da ne bi, če se spomnimo le enega – kar ljudje imenujejo učenje <*máthesis*> –, spet našli tudi vse ostalo, če le ne izgubimo poguma in ne odnehamo pri iskanju. Kajti iskanje in učenje je v celoti spominjanje <*anámnēsis*>.«

(*Menon* 81cd, prev. G. Kocijančič, podčrtal M.U.)

Na Platona so pri nauku o spoznanju (učenju, iskanju) kot spominjanju <*anámnēsis*> gotovo vplivali orfiki s svojim verovanjem o transmigraciji duš (metempsihozi), vendar je treba pri tem poudariti dve bistveni razliki med Platonom in orfiki:

1. za Platona je metempsihoza, ki jo sicer omenja v več dialogih, bolj *mýthos* kot filozofsko-spoznavni *lógos*; nikjer izrecno ne trdi, da se duša preseljuje iz enega telesa v drugo (kakor so mislili tudi pitagorejci);
2. Platon ne pravi – tako kot orfiki – da duša lahko doseže resnično spoznanje (večnega sveta idej) šele po smrti; spoznanje <*epistéme*> je s spominjanjem dosegljivo že v življenju, kar Platon dokazuje tudi v nadaljevanju dialoga *Menon*.

Trije značilni odlomki, kjer Platon govori o resnici (prev. G. Kocijančič):

- I. resnica (nasproti neresnici, zmoti), ki pritiče *lógosu* (govoru, misli), tj. poznejša *adaequatio rei et intellectus* (ujemanje stvari in misli):
»... In mislim, da bo govor <*lógos*> veljal za enako zmotnega, če bo izrekal, da bivajoče stvari ne bivajo ali da nebivajoče bivajo.« (*Sofist*, 240e-241a)

- II. resnica/resnično kot bivajoče/bitnost/bit (*tò ón, ousía, tò eînai*) – v odlomku o duši kot »krilati kočiji« (*Fajdros*, 247cd):
»Tega nadnebnega prostora <*tópos hyperouránios*> še ni nikoli slavil noben tukajšnji pesnik niti ga ne bo nikdar slavil tako, kot bi si zaslužil. S to stvarjo pa je takole – nedvomno si namreč moram drzniti povedati, kar je pač res <*alethés*>, zlasti zato, ker govorim o resnici <*alétheia*>: ta prostor zavzema brezbarvna, brezoblična, nedotakljiva, resnično [db. bitnostno, <*óntos*>] bivajoča Bitnost, ki jo lahko zre le krmar <*kybernétes*> duše, um; nanjo se nanaša rod resničnega védenja. [... duša] se veseli in se hrani, ko motri, kar je resnično [neskrito, <*talethê*>] ...« (podčr. M. U.)

- III. Dobro <*tò agathón*> daje resnico in možnost spoznave
– v odlomku o očesu, Soncu in Dobrem (*Država VI, 508b-509b*):
- »Kar je Ono [Dobro] sámo v zgolj umu dostopnem kraju <*noetòs tópos*> v odnosu do uma in umevanih resničnosti <*nooúmena*>, to je Sonce v vidnem (kraju) v odnosu do vida in vidnih stvari.«
- »Potemtakem reci, da je uzrtost <*idéa*> Dobrega tisto, kar stvarem, ki se spoznavajo, daje resnico <*alétheia*>, spoznavajočemu pa zmožnost (spoznave).«
- »Torej moramo reči, da v stvareh, ki se spoznavajo, zaradi Dobrega ni navzoče le to, da so spoznavane, ampak sta po Njem v njih prisotni tudi bit in bitnost. A vendar Dobro ni bitnost, ampak sega čez, še onkraj bitnosti <*epékeina tês ousías*>, po (svoji) vzvišenosti in mogočnosti.« (podčrtal M.U.)

M. Heidegger, *Platonov nauk o resnici* – resnica kot »pravilnost«?

Heidegger: ... [pri Platonu] »pride iz prvenstva *idéa* in *ideîn* pred *alétheia* do spremembe v bistvu resnice; resnica postane *orthótes*, pravilnost doumevanja in izjavljanja [...] *Alétheia* pride pod jarem *idéa*.«

(*Platonov nauk o resnici*, slov. prev. D. Komel, 1991, str. 23)

Stavek iz Platonove *Države* (VII), na katerega se tu sklicuje Heidegger, se glasi: »... zdaj pa je [tisti, ki se je iztrgal iz okovov v votlini] že nekoliko bliže Bivajočemu <*tà ónta*> in da gleda pravilneje <*orthóteron*>, ker je obrnjen k bolj bivajočim resničnostim« (*Drž.* 515d, prev. G. K., gl. tudi njegovo opombo 12).

Heidegger je svojo kritiko metafizike kot »pozabe bítí«, pozabe »ontološke difference« (razlike med bitjo in bivajočim), izgube tiste prvotne neskritosti resnice oziroma resnice neskritosti, zgradil na napačni predpostavki, češ da je Platon spregledal to prvotno resnico, *alétheio*, »neskritost«, še več, da se je od nje hote in zavestno odvrnil, ko je na njeno mesto postavil »pravilnost« oziroma »ustreznost«, »skladnost«, skratka nekaj, kar zadeva izključno bivajoče, ne pa bítí <*Seyn*>. Heidegger je s tem tako rekoč obtožil Platona, da je zahodno filozofijo odvrnil od prvotno »neskritega«, parmenidovskega »mišljenja bítí« in jo vzpostavil kot *metafiziko*, ki jo pojmuje kot »pozabo bítí« ...

(Več o tem gl. M.U., *Sedmerke /Štirje časi, Poletje II/*, pogl. »Resnica v neskritosti, skritost v resnici«, str. 61–80.)

M. U., vprašanje k Platonovi prisposodbi o votlini: kaj je tisto »prvo«, česar se *spomni* tisti (modrec), potem ko se reši okovov in iz votline stopi na plano?

»... Kaj pa je potem tisto, ob čemer bo jetnik, ki se iz votline povzpne na plan najbolj ostrmel? – To je brezmejna jasnina, na vse strani odprt horizont, to so zračna prostranstva, ki ločijo Sonce od zemeljskih tal, oblake od njihovih senc, njega samega od daljnih gora. Za to, da predmeti mečejo sence, je poleg izvora svetlobe (prapočela luči, *arché*) potrebno tudi, da se to “godi znotraj Odprtega, katerega odprtosti ni ustvarilo šele [pred-stavljanje], pač pa je odprtost vsakokrat dobljena in privzeta kot območje razmerij”...«

(M.U., iz eseja *Enivetok*, 1981, citat je iz Heideggerjeve razprave *O bistvu resnice*)

Kajti: »Stanje v Odprtem je pogoj izrekanja vsake izjave kot pred-stavljanja nekega bivajočega.« (M.U., *ibid.*)

Seveda pa te moje mladostne zamisli temeljijo na Heideggrovi misli:

»To Odprto je zahodno mišljenje zapopadlo na svojem začetku kot *ta alétheia*, to neskrito.« (v razpravi *O bistvu resnice*) ...

... zdaj pa dodajam : da, vendar ne samo »na svojem začetku« (in jih žal tako kmalu pozabilo??), ampak tudi pri Platonu, Plotinu ... – še toliko bolj!

Hans Georg Gadamer: »Platon« (1976) –
v *Izbranih spisih*, prev. Martin Benedik, *Phainomena*, 1999, str. 163:

»V *Državi* je izrecno poudarjeno izjemno mesto ideje dobrega proti vsebinsko določenim pojmom o *areté*; in o dobrem se govori samo na način smiselne analogije, namreč analogije s soncem. Odločilno vlogo bi pri tem lahko igralo dejstvo, da sonce tu nastopa kot darovalec svetlobe in da je svetloba tista, ki gledajočim vidni svet napravi viden. Pomembno je to, da ideja dobrega – če sledimo večkrat uporabljeni analogiji – kakor sonce v vsem ponovno zasveti. V miselnem sklopu *Države* to pomeni, da je urejeno stanje duše, države in – v *Timaju* – sveta tisto, čemur je osnova Eno, ki je Dobro, kakor je sonce osnova svetlobi, ki vse povezuje. Bolj je tisto, kar podeljuje enotnost, kot da bi samo bilo eno. Seveda je onkraj vsake biti [oz. bitnosti: *epékeina tês ousías*, gl. *Drž.* 509b].« (Podčrtal M. U.)

Kdo govori v Platonovih dialogih?

H. G. Gadamer, *Resnica in metoda* (1960), trije odlomki iz poglavja »Zgled Platonove dialektike« (prev. Tomo Virk, 2001, str. 302–303):

»Literarna oblika dialoga postavlja jezik/govorico <*die Sprache*> in pojem nazaj v izvirno gibanje pogovora. Beseda je tako zaščitena pred vsako dogmatsko zlorabo.«

»To, kar stopi na plan v svoji resnici, je logos, ki ni ne moj ne tvoj in zato tako zelo presega subjektivno mnenje pogovornega partnerja, da tudi ta, ki vodi pogovor, vedno ostaja nevedni. Dialektika kot umetnost pogovarjanja je obenem umetnost skupnega gledanja v enotnem pogledu (*synorân eis hén eîdos*), se pravi, je umetnost tvorjenja pojmov kot izdelava tega, kar je mišljenju skupno.«

Več o tem, kdo govori v Platonovih dialogih, lahko prebereš (fakultativno) tudi v prvem delu razprave M.U.: »Filozofski pogovor in samogovor« (v zborniku *Spisi o govoru*, ur. Primož Vitez, FF, 2008, dostopno tudi na spletu v Študijskem gradivu).

